

Vergiliuswedstrijd 2012: Aeneis I. 208-222

1. Korte situering

De *Aeneis* opent met Juno's woede. De Trojaanse vluchtelingen lijken namelijk zonder problemen Italië te bereiken. Daar zullen zij de grondslag leggen voor een 'nieuw Troje'. Juno's pogingen om Troje te vernietigen zullen daarmee tevergeefs zijn geweest. Bovendien zal dit 'nieuwe Troje' in de verre toekomst ook haar andere favoriete stad, Carthago, verwoesten. Zij wil het hier niet bij laten en weet Aeolus de windgod te overhalen om al zijn winden tegelijkertijd op de Trojaanse vloot los te laten. Een vernietigende zeestorm barst los, die de schepen uiteen drijft. Machteloos moet Aeneas toezien hoe het schip van Orontes en zijn Lyciërs vergaat. Neptunus krijgt de storm echter in de gaten en voelt zich beledigd dat zijn zuster Juno zijn domein is binnengedrongen. Hij jaagt de winden terug naar de spelonk waarin Aeolus hen bewaakt en kalmeert de golven. Zo krijgt Aeneas de kans om met een deel van zijn vloot de kust van Afrika te bereiken. Om te zien of de andere schepen het overleefd hebben beklimt hij een rots die uitziet over de zee. Hij ziet de schepen nergens maar stuit wel op een roedel herten, waarvan hij er zeven neerschiet voor zijn manschappen. Terug bij de vloot probeert hij de Trojanen gerust te stellen door hen te herinneren aan alle moeilijkheden die ze al overwonnen hebben. Ooit zullen ze misschien ook met genoeg op hun huidige situatie kunnen terugkijken, wanneer ze eenmaal in Italië geland zijn en rust gevonden hebben. In de passage die nu volgt, bereiden de Trojanen het vlees van de geschoten herten en komen zij na de doorstane ellende op krachten.

2. Tekst

208. Talia voce refert curisque ingentibus aeger
209. spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
210. illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
211. tergora diripiunt costis et viscera nudant;
212. pars in frustra secant veribusque trementia figunt,
213. litore aëna locant alii flammasque ministrant.
214. tum victu revocant viris, fusique per herbam
215. implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
216. postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
217. amissos longo socios sermone requirunt,
218. spemque metumque inter dubii, seu vivere credant
219. sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
220. praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
221. nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
222. fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

3. Vocabularium

209. *simulare*, -o. gelijkmaken; (*poët.*) nabootsen; (*metaf.*) voorwenden, veinzen, huichelen, voorspiegelen / *premere*, -o. drukken, persen; bevrachten, beladen; onderdrukken, niet laten ontstaan; terugdringen, doen ophouden, tegenhouden...
210. *praeda*, -ae, v. (jacht)buit / *accingere*, -o. zich voorbereiden, zich gereed maken / *daps*, -is. (*relig.*) offermaal, feestmaal / (*poët.*) *alg.* voedsel, voeding
211. *tergus*, -oris, o. rug; lichaam, lijf (*van dieren*); rugstuk; huid (*van dieren*) / *costa*, -ae, v. rib; (*mv.*) ribachtige zijwand; geraamte / *viscus*, -eris, o. (*meestal mv.*) vlees; ingewanden
212. *frustum*, -i. o. stuk, brok / *veru*, -ūs, o. (braad)spit; werpspies
213. *aënum*, -i, o. koperen vat, koperen ketel (*hier: waarschijnlijk om het vlees in te koken, eventueel om de wijn in te versnijden*) / *ministrare*, -o. zorgen voor (*met acc.*)
214. *victus*, -ūs, m. eten, voedsel / *fundere*, -o, *fusum*. (*hier*) zich uitstrekken, gaan liggen
215. *implere*, -eo. (*poët.*) verzadigen, zich verzadigen (*met abl. of gen.*); (*metaf.*) bevredigen, stillen, tevredenstellen / *Bacchus*, -i, m. god van de wijn en de roes; (*metaf.*) wijn, wijnstok, wijnrank / *ferina*, -ae, v. gebraden wild
216. *eximere*, -io, *exemptum*. (*metaf.*) wegnemen, stillen, verlossen van / *epulum*, -i, n. feestmaal, banket / *mensaeque remotae*. cf. *mensam auferre*, de tafel afruimen, wegzetten (*hier: waarschijnlijk metaf., aangezien Aeneas en zijn gezellen op het gras liggen*)
218. *extremum*, -i, o. einde, uiterste punt; (*hier metaf.*) de dood
- 220-222. Orontes, Amycus, Lycus, Gyas en Cloanthus zijn Trojaanse krijgers en vrienden van Aeneas.
220. *pius*, -a, -um. met ontzag (voor de goden), eerbiedig, vroom; (plichtsge)trouw, rechtschapen; liefdevol, teder, mild, toegewijd... Indien het vergiliaanse concept van de *pietas* nog niet aan bod is gekomen tijdens de lessen, zou dit een goede kans kunnen zijn. Wat maakt onze held nu precies tot *pius Aeneas*? Hoe kan men dit veelgelaagde woord dan het best vertalen? / *acer*, *acris*, *acre*. (*hier*) vurig, energiek, driftig, heftig, hartstochtelijk...
221. *secum*. met zichzelf, bij zichzelf (*hier: met een verzwegen werkwoord dat denken uitdrukt; Aeneas houdt zijn diepere pijn voor zich*)

4. Constructies

- 208-209. *voce – vultu – corde*: driemaal een ablatief en driemaal in een parallel gebruik dat hier het best op te vatten is als driemaal een locatieve bepaling bij het werkwoord (en niet als een instrumentele ablatief): in stem, in gelaat en in zijn hart doet Aeneas drie verschillende dingen
208. *curis ingentibus*: staat duidelijk in contrast met de andere ablatieven, want hier gaat het om een causale of oorzakelijke bepaling bij *aeger*: 'ziek van zorgen'
210. *se accingere*: staat hier met de datief van het indirect object: ze gordden zich voor... / ze maken zich klaar voor...
- 212-213. *pars*: staat hier als eerste lid tegenover *alii* in 213 en daarom congrueert het werkwoord *secant* er niet mee maar richt het zich inhoudelijk al naar *alii*
212. *tremetia*: staat hier als verzelfstandigde vervanging voor het feitelijk object dat zowel *tergora* als *viscera* uit het vorige vers omvat; zelf moet het bij de beide werkwoorden (*secant* en *figunt*) gedacht worden
214. *viris* = *vires*

215. *impleri*: in het passief met reflexieve strekking én met een genitief die hier als een vrij toegepaste vorm van de deelsgenitief overkomt

216. *postquam*: leidt hier een erg elliptische zin in die enkel de onderwerpen en de participia bevat maar niet het hulpwerkwoord

218-219. *spem metumque inter dubii*: achterop plaatsing van het voorzetsel dat bij de beide accusatieven gedacht moet worden, terwijl de hele voorzetselconstructie natuurlijk als verklaring bij het onderwerpspredicaat *dubii* gedacht moet worden; tegelijkertijd leidt dit *dubii* ook een indirecte vraag in met *credant* als werkwoord dat zelf dan weer *vivere* en *pati* regeert, evenals *exaudire* (zij het meer op indirecte wijze via *nec iam* als resultaat van *extrema*)

217-219. de hele zin wordt dus gekenmerkt door extreme reductie: ellips in het zinsdeel ingeleid door *postquam*; *dubii* met een drievoudige syntactische lading (onderwerpspredicaat bij *requirunt*, met zelf een inhoudelijk voorzetselpredicaat *inter*, bovendien als inleiding tot een indirecte vraag); *credant* als werkwoord in de indirecte vraag met verschillende afhankelijke infinitieven (*vivere* en *pati*, terwijl *exaudire* losser komt te staan en meer als nevenschikt resultaat bij *extrema* gedacht moet worden)

220-222. opnieuw een tamelijk elliptische zinsbouw die echter regelmatig begint (de beide genitieven *acris Orontis* en *Amyci* bij het direct object *casum* van *gemit*); na het werkwoord volgt echter weer een elliptische constructie omdat de volgende accusatieven niet langer door *gemit* bepaald worden maar door het verzwegen werkwoord waar *secum* bij gedacht zou moeten worden (*secum volvere* bijvoorbeeld)

5. Inhoudelijke toelichting

De hele passage roept de spanning en de scheiding op tussen Aeneas en zijn volgelingen. Aeneas wordt hier geportretteerd als een leider die zich van zijn verantwoordelijkheid bewust is. Hij opent en sluit het fragment en dat komt niet toevallig door de **wedstrijdkeuze**. Hiervoor is hij namelijk zelf nog aan het woord, hierna verplaatst het toneel zich naar de Olympus waar Venus haar beklag doet bij Jupiter. Deze korte beschrijving dient dus daadwerkelijk om Aeneas tegenover zijn Trojanen te karakteriseren.

Vergilius draagt er daarbij zorg voor ook in de indeling van de verzen het verschil te laten voelen. Aan Aeneas wijdt hij vijf verzen (208-209 en 220-222), aan de Trojanen tien (210-219), tweemaal zoveel dus. Maar terwijl Aeneas alleen maar gekenmerkt wordt door zijn zorgen en zijn verdriet (*curis, aeger, dolorem; gemit, crudelia secum*), worden de Trojanen zelf in eerste instantie aangezet door hun honger en dorst. In zes verzen (210-215) geeft Vergilius een levendig beeld van de bereidingen van een maaltijd tijdens een kampement. De taken zijn verdeeld: *illi* (dus algemeen) slachten de dieren en maken ze schoon; *pars* (een gedeelte, waarschijnlijk niet het grootste) snijdt het vlees in stukken en verdeelt de delen over de spiesen; *alii* (de rest) zorgt voor het vuur en de pannen.

Pas nadat iedereen verzadigd is, spreken de Trojanen hun bezorgdheid over hun verloren kameraden uit (in vier verzen: 216-219). Deze zorg maakt hen ook niet ziek zoals Aeneas. Ze zijn vooral onzeker (*dubii*).

Hoe kunstig deze passage is opgebouwd blijkt ook uit het centrale vers 215 dat beschrijft hoe de Trojanen zich te goed doen aan wijn en wild. Het vers vraagt om veel aandacht. Het opent met *implentur*, dat in deze context bijna een pijnlijke bijklank geeft. Terwijl Aeneas ziek van bezorgdheid is, laten zijn volgelingen zich volgieten en eten ze

hun buik rond! Het kost niet veel moeite zich voor te stellen dat Aeneas zelf niet veel gegeten of gedronken heeft!

Centraal in het vers en daarmee in de hele passage staat *Bacchi*. De wijn (oude wijn nog wel) roept bijna het beeld op van een symposium en dit beeld wordt versterkt door het tweede halfvers in 214: *fusique per herbam*. Het geheel wekt meer de indruk van een drinkgelag ter ere van Bacchus dan van de maaltijd van schipbreukelingen.

De gevolgen blijven dan ook niet uit. De elliptische zinnen die volgen evenals de wat gedrongen constructies roepen door middel van de grammatica de lichtelijk aangeschoten toestand van de Trojanen op die nu in lange gesprekken (*longo sermone*) naar hun verloren kameraden vragen. De opbouw van vers 217 met zijn opeenvolging van adj1 – adj2 – nomen1 – nomen2 – werkwoord roept in gewijzigde vorm vers 215 op maar laat tevens het wat stotterende karakter zien.

Hier staat Aeneas' reactie in verzen 220-222 tegenover, die veel regelmatig begint en bij wie het elliptische karakter dan ook niet aan de wijn maar aan het verdriet te wijten is. Zijn pijn is ook niet van een algemeen en onpersoonlijk karakter maar is integendeel erg persoonlijk geladen: een voor een overloopt hij de vrienden die hij verloren heeft. Hij is zich daarbij goed bewust dat zijn hele situatie hierdoor sterk verzwakt is. Wat moet hij doen zonder *fortemque Gyan fortemque Cloanthum*?

6. Vertaalcommentaar

Bij een vertaling van epische teksten stelt zich eigenlijk altijd de fundamentele vraag voor welk genre men moet kiezen. Tegenwoordig wordt er geen epische poëzie meer geschreven, in het Nederlands althans. In andere talen gebeurt dit nog wel. Denk maar aan *Omeros* van Derek Wallcot. De rol van het epos lijkt sinds de negentiende eeuw overgenomen door de roman, al kan men zich de vraag stellen of het hierbij wel om eenzelfde functie van de teksten kan gaan.

In ieder geval betekent dit dat een prozavertaling niet automatisch een slechte keuze is. Vooral in een passage als deze zou dit overwogen kunnen worden, omdat hier amper elementen in zitten die in een prozatekst storend kunnen werken (zoals homerische vergelijkingen). Bovendien gaat het hier om de schildering van een psychologische spanning tussen een leider die zich zijn verantwoordelijkheid bewust is en zijn volgelingen die vooral om hun eigen behoud verheugd zijn. Zoiets leent zich natuurlijk prima voor een prozabehandeling.

Proza is daarom echter niet de eenvoudigste oplossing. Zoals de inhoudelijke toelichting probeert te laten zien, weet Vergilius nu juist door woordplaatsing en door zogenaamde 'poëtische vrijheden' bovenstaande spanning op te roepen. Hij zegt het nergens in duidelijke woorden. Hij laat het alleen in zijn verzen verstaan.

Juist deze dubbele lading van de tekst maakt het niet eenvoudig om de passage om te zetten in een vertaling die hier recht aan doet. Poëzie kan zich hier misschien ook grotere vrijheden veroorloven dan proza.

Elementen waarmee in de vertaling rekening gehouden moet worden, zijn

- » het gebruik van het historisch praesens in de hele passage (niet enkel om te actualiseren wat hier minder functioneel lijkt, maar waarschijnlijk vooral om het gegeven te generaliseren als de eeuwige spanning tussen verantwoordelijke leiders en de massa die in eerste instantie om eigen lijfbehoud bezorgd is),

- » de verschuivingen in het vertelperspectief (Aeneas – de Trojanen – Aeneas) met de verschillende accenten (Aeneas is ziek van bezorgdheid – de Trojanen zijn actief en vervolgens onzeker – Aeneas treurt om zijn verloren kameraden)
- » de verdeling van de verzen over deze verschillende elementen (en dus hun onderlinge verhouding): de Trojanen nemen dubbel zoveel verzen in als Aeneas, maar terwijl deze zich volledig naar de anderen richt (in de eerste twee naar de overlevenden, in de laatste drie naar de vermisten), zijn de Trojanen vooral om zichzelf bezorgd (zes verzen) en pas daarna ook om hun vermiste kameraden (vier verzen)
- » de verandering in syntactische structuren en regelmatigheid na 215

Woordvolgorde (zoals in vers 215), klankwerking (zoals in vers 214: *victu revocant viris*; of in vers 222: *fata – fortemque - fortemque*), woordplaatsing (centrale positie van *Bacchi*) zijn alles moeilijker over te brengen aspecten. Daar kan men streven naar compensaties maar dit vraagt toch groot dichterlijk talent.